

Володимир Цицюра,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, полковник юстиції, заступник начальника Управління розвитку військової юстиції та взаємодії з правоохоронними органами Головного управління військової юстиції Міністерства оборони України.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4201-7172>

ГЕНЕЗА ІНСТИТУТУ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ХІХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ

Робота присвячена дослідженню генези інституту особливих правових режимів на українських землях протягом ХІХ–ХХІ століть. Проведений аналіз охоплює трансформацію цього інституту від його зародження в імперські часи, через період Української революції та радянської тоталітарної системи, до сучасного етапу функціонування в незалежній Україні, зокрема в умовах повномасштабної збройної агресії.

ХХІ століття принесло нові типи загроз, які вимагали адаптації інституту особливих правових режимів в Україні. Зокрема, події 2014 року (анексія АР Крим, війна на Донбасі) та повномасштабне вторгнення 2022 року продемонстрували необхідність швидкого та ефективного реагування на масштабні військові загрози з боку держави. Водночас, запровадження надзвичайної ситуації під час COVID-19 показало необхідність гнучкої системи в реагуванні на невійськові загрози, але досить масштабні загрози суспільному здоров'ю.

Дослідження базується на принципах об'єктивності та історизму. Завдяки поєднанню формально-логічного аналізу та діалектичного методу розкрито динаміку розвитку законодавства про особливі правові режими, виявлено закономірності їх еволюції від адміністративних обмежень ХІХ століття до сучасних безпекових стандартів.

За результатами роботи зроблено висновок, що сучасний інститут особливих правових режимів в Україні, попри значні обмеження прав і свобод в умовах війни, ґрунтується на конституційних засадах, чіткій законодавчій регламентації та прагненні дотримуватися міжнародних стандартів, що є принциповою відмінністю від попередніх історичних періодів. Дослідження також визначає уроки минулого для сьогодення, підкреслюючи важливість збереження демократичних цінностей та забезпечення верховенства права навіть у найскладніших кризових ситуаціях.

Ключові слова: особливі правові режими; воєнний стан; надзвичайний стан; зони надзвичайної екологічної ситуації; генеза; українські землі.

Tsytsiura V.I.

The genesis of the institute of special legal regimes in Ukrainian lands in the 19th-21st centuries

This work is devoted to the study of the genesis of the institute of special legal regimes in Ukrainian lands during the 19th-21st centuries. The analysis covers the transformation of this institute from its origins in imperial times, through the period of the Ukrainian Revolution and the Soviet totalitarian system, to the current stage of its functioning in independent Ukraine, particularly in the context of full-scale armed aggression.

21st century has brought new types of threats that have required the adaptation of the institute of special legal regimes in Ukraine. In particular, the events of 2014 (the annexation of Crimea, the war in Donbas) and the full-scale invasion of 2022 demonstrated the need for a rapid and effective response to large-scale military threats from the state. At the same time, the introduction of a state of emergency during COVID-19 showed the need for a flexible system to respond to non-military threats that pose a significant threat to public health.

The study is based on the principles of objectivity and historicism. Through a combination of formal-logical analysis and the dialectical method, the dynamics of the development of legislation on special legal regimes are revealed, and the patterns of their evolution – from administrative restrictions of the 19th century to modern security standards – are identified.

The study concludes that, despite significant restrictions on rights and freedoms in wartime, the modern institute of special legal regimes in Ukraine is based on constitutional principles, clear legislative regulation and a commitment

to international standards, which is a fundamental difference from previous historical periods. The study also identifies lessons from the past for the present, emphasising the importance of preserving democratic values and ensuring the rule of law even in the most difficult crisis situations.

Keywords: *special legal regimes; martial law; state of emergency; areas of ecological emergency; genesis; Ukrainian lands.*

Постановка проблеми. Проблема генези інституту особливих правових режимів на українських землях у XIX-XXI століттях є однією з ключових для розуміння еволюції української державності, правової системи та суспільства загалом. Основна проблема полягає у недостатньому комплексному осмисленні еволюції, сутності та впливу особливих правових режимів на українських землях протягом визначених століть, що було позначене постійними потрясіннями. На сьогодні існує багато праць, що стосуються окремих періодів, проте бракує цілісного, хронологічного та порівняльного аналізу генези інституту особливих правових режимів на українських землях, який би охоплював різні політичні системи та правові традиції (імперську, період української революції, радянську, незалежну).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушене питання в останні роки показує значне зростання наукового інтересу до цієї проблематики, особливо після початку повномасштабного вторгнення рф у 2022 році. В. Настюк (2009) акцентує увагу на зміні самої природи особливого правового режиму в Україні. Трансформацію особливих правових режимів на українських землях у XIX-XX досліджували Т. Вронська та В. Пилипчук (2016), права людини в особливих правових режимах: досвід України» (2022 рік) досліджувала М. Афанасьєва. Важливим для розуміння генези є підхід В. Галунька (2020), який простежує зміну пріоритетів об'єктів захисту.

Мета та завдання. Мета дослідження полягає у всебічному та системному аналізі історичного розвитку, сутності, генези та впливу інституту особливих правових режимів на українських землях протягом XIX-XXI століть. Завданнями є: проаналізувати зародження та розвиток різних форм особливих правових режимів на українських землях у складі імперій (російської, Австро-Угорської), під час Української революції та в радянський період, а також під час незалежності України після 1991 року та особливості впливу їх застосування на обсяг та реалізацію прав і свобод громадян у різні історичні періоди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Генеза це тривалий і складний процес, що сягає коренями в глибоку давнину. Поняття особливих правових режимів, обмеження прав і свобод громадян, розширення повноважень органів державної влади у період кризи чи війни можна знайти в історії багатьох держав, зокрема і в Україні.

Умовно генезу особливих правових режимів на українських землях у XIX-XXI століттях можна поділити на декілька етапів:

І. Період російської та Австро-Угорської імперії (XIX століття – початок XX). В цей період українські землі були розділені між двома великими імперіями – російською та Австро-Угорською. Ці режими були інструментом імперського управління, спрямованим на підтримку стабільності, придушення опору та контролю над населенням, особливо в періоди соціальних потрясінь та війн.

В російській імперії, як і в сучасній рф, застосувалися інструменти абсолютної влади та придушення. За цих умов у 1861 було затверджене Положення «*Про правила на випадок оголошення будь-яких місцевостей Західних губерній на воєнному стані*». Вперше питання режиму воєнного стану були врегульовані у червні 1892 році указом російського імператора, яким вводилися в дію «Правила про місцевості, оголошені на воєнному стані». Потрібно зазначити, що низка положень акту про воєнний стан 1892 року запозичувалися законодавством радянської доби і залишаються актуальними в сучасній рф.

Під час Першої світової війни (з 1914 року) воєнний стан був запроваджений на значній частині українських земель, що перебували у прифронтовій зоні, що супроводжувалося масовими мобілізаціями, реквізиціями майна та посиленням репресій проти «неблагонадійних» етнічних груп (наприклад, євреїв, німців). Основу для запровадження та регулювання воєнного стану становило «Положення про військово-польові суди» та «Положення про польове управління військ у воєнний час».

У російській імперії на початку XX століття, концепція «надзвичайного стану» була представлена низкою адміністративно-поліцейських заходів. Найбільш відомими та поширеними були так звані «стан посиленої охорони» та «стан надзвичайної охорони». Вони були врегульовані «Положенням про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою» від 14.08.1881, які вводилися у «мирний» час для боротьби зі зростанням злочинності або політичною нестабільністю.

Окремого та спеціалізованого правового режиму зона надзвичайної екологічної ситуації в російській імперії на початку XX століття не існувало. Екологічне право як самостійна галузь, а тим більше концепція масштабних екологічних катастроф, що вимагають особливого територіального режиму, були абсолютно чужими для правової системи російської імперії того часу. Натомість, питання, які сьогодні ми б віднесли до екологічних, вирішувалися в рамках інших, існуючих правових та адміністративних механізмів, які існували в той час у російській імперії.

На території Західної України (Галичина, Буковина, Закарпаття), що входила до складу Австро-Угорської імперії, правова система була більш розвиненою та кодифікованою порівняно з російською імперією.

Правова регламентація воєнного стану в Австро-Угорській імперії на початку XX століття відображала подвійну природу монархії та прагнення до більшої правової визначеності порівняно з російською імперією, хоча й з суттєвими обмеженнями прав і свобод у кризові періоди. Зокрема, Основний Закон Австрійської частини про загальні права громадян від 21.12.1867, хоча й гарантував низку свобод (особиста свобода, свобода зібрань, таємниця листування), містив положення, що дозволяли їх тимчасове обмеження у певних випадках [1]. Проте, на практиці, особливо під час Першої світової війни, запровадження воєнного стану призводило до суттєвого обмеження прав і свобод цивільного населення, поширення на нього військової юрисдикції, застосування спрощених та жорстоких військово-польових судів.

Надзвичайний стан в Австро-Угорській імперії регулювався парламентським законодавством в обох частинах монархії, передаючи повноваження уряду. Однак в Австрії було менше гарантій проти зловживання владою з боку військових, ніж в Угорщині. Наприклад, у серпні 1861 року імператор запровадив надзвичайний стан, відомий як «провізоріум Шмерлінга», у відповідь на дії угорців. Це призвело до розпуску Державних Зборів та скасування самоврядних прав Угорщини, що фактично повернуло державу до абсолютизму та відновило політичне протистояння.

Зона надзвичайної екологічної ситуації, як окремих та специфічних правових режимів, не існувала в Австро-Угорській імперії на початку XX століття. У разі великих повеней, пожеж, землетрусів чи інших стихійних лих, могли запроваджуватися надзвичайні адміністративні заходи (не «надзвичайний стан» у повному розумінні, а радше локальні розпорядження) для порятунку людей, ліквідації наслідків та відновлення інфраструктури.

II. Період Української революції (1917–1921 рр.). Період Української революції (1917–1921) характеризувався постійною зміною політичних режимів та збройними конфліктами в зв'язку із цим особливі правові режими виникали ситуативно, були нечіткими та часто переходили у пряме беззаконня. Досвід Української революції продемонстрував руйнівний вплив тривалого воєнного стану на всі сфери життя, а також складність будівництва держави в умовах постійних воєнних конфліктів [2].

Під час Української революції 1917–1921 рр. поняття надзвичайного стану (або його фактичного запровадження через різні форми надзвичайних заходів) було невід'ємною частиною повсякденного життя.

Термін «зона надзвичайної екологічної ситуації» не використовувався в період Української революції 1917–1921 рр., проте безперервні війни, голод, епідемії та руйнування економіки призвели до масштабних катастроф, які сьогодні були б класифіковані як екологічні чи гуманітарно-екологічні надзвичайні ситуації.

III. Радянський період (1922–1991 рр.). Конституція СРСР 1936 року формально проголошувала широкі права і свободи громадян, однак на практиці ці декларації часто були фіктивними. Щодо особливих правових режимів, то вона передбачала наступні основні стани: 1) Нормальний (мирний) правовий режим; 2) Воєнний стан (стан війни) – стаття 49 надавала Президії Верховної Ради СРСР право оголошувати стан війни на всій території СРСР або в окремих місцевостях у разі збройного нападу на СРСР або безпосередньої загрози такого нападу). Наймасштабніший періодом запровадження воєнного стану в радянський період була Друга світова війна (1941–1945 рр.). Зокрема, указом Президії Верховної Ради СРСР від 22.06.1941 «Про воєнний стан» запровадив його на всій території СРСР, включно з Україною.

Конституція СРСР 1977 року розрізняла також два режими винятку: «стан війни» та «воєнний стан». При цьому поняття «стан війни» було тісно пов'язане з «воєнним станом» і мало глибокі наслідки для життя суспільства та функціонування держави. Стан війни в СРСР, хоча і не мав окремого закону з такою назвою, фактично означав введення «воєнного стану», що тягнуло за собою повну мілітаризацію суспільного життя, підпорядкування цивільних властей військовим та суттєве обмеження прав і свобод громадян в інтересах оборони. Окремого Закону який регулював питання правового режиму воєнного стану в радянському союзі прийнято не було.

У радянський період правовий режим надзвичайного стану, хоча і існував де-факто, довгий час не мав чіткого конституційного чи законодавчого закріплення. Правовий режим «надзвичайного стану» мав складну еволюцію і був тісно пов'язаний з авторитарним характером держави, а пізніше – з періодом розпаду. До кінця 1980-х років у Конституції СРСР не було окремих положень, що детально регламентували б «надзвичайний стан» як самостійний правовий режим. У грудні 1988 року до Конституції СРСР були внесені поправки, які надавали Президії Верховної Ради СРСР право оголошувати не тільки воєнний, а й надзвичайний стан. Це був перший крок до юридичного закріплення цього поняття. Також було зазначено, що режим надзвичайного стану визначається окремим законом (п. 15 ст. 127-3).

Закон СРСР «Про правовий режим надзвичайного стану» від квітня 1990 року був ключовим документом, що вперше в радянській історії детально регламентував надзвичайний стан. Найбільш значущим і драматичним застосуванням цього Закону, а точніше, спробою застосування, надзвичайного стану в СРСР став Серпневий путч 1991 року, проте протягом трьох днів (19–21 серпня 1991 року) Путч провалився та став каталізатором подальшого розпаду СРСР.

В СРСР поняття «зона надзвичайної екологічної ситуації» у сучасному правовому розумінні було відсутнє. Проте, проблеми, які зараз кваліфікуються як зони надзвичайної екологічної ситуації, існували, і їхні наслідки були катастрофічними (масштабне відведення вод річок Амудар'ї та Сирдар'ї для зрошення бавовняних полів; аварія на Чорнобильській АЕС 1986 року стала техногенною катастрофою планетарного масштабу; десятиліття ядерних випробувань на Семалпатинському ядерному полігоні (республіка Казахстан) тощо). Таким чином, хоча «зони надзвичайної екологічної ситуації» існували в СРСР де-факто у вигляді величезних територій, що постраждали від катастрофічного забруднення та руйнування природи, юридично такий режим в законодавстві СРСР закріплений не був, а з прийняттям Закону України «Про надзвичайний стан» в 1990 році їх можна було би віднести до зазначеного правового режиму.

IV. Період незалежної України (з 1991 року по теперішній час).

Гене́за правового режиму воєнного стану в Україні є складною і відображає історичні, політичні та безпекові виклики, з якими стикалася держава з моменту здобуття незалежності. Після проголошення незалежності у 1991 році Україна успадкувала правову систему УРСР, яка, у свою чергу, базувалася на законодавстві СРСР.

Закон України «Про оборону України» 1991 року став одним з перших, що визначав загальні засади оборони держави, хоча без деталізації правового режиму воєнного стану. Стаття 64 Конституції України чітко встановила, що в умовах воєнного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи людини і громадянина, за винятком абсолютно непорушних. Це заклало конституційні основи для запровадження воєнного стану.

Початок російської агресії у 2014 році різко актуалізував необхідність розробки повноцінного Закону про правовий режим воєнного стану. Незважаючи на реальну збройну агресію, воєнний стан на всій території України тоді не було введено. Натомість, було застосовано режим антитерористичної операції відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а пізніше антитерористична операція була замінена на операцію Об'єднаних сил (2018 року), яка також базувалася на окремих рішеннях.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» був прийнятий в травні 2015 року і Україна нарешті отримала сучасну правову базу для реагування на військову збройну агресію [3]. Важливою складовою правового режиму воєнного стану є Закон України «Про основи національного спротиву» 2021 року. Керченська криза 2018 року стала фактично першим в історії незалежної України випадком коли був воєнний стан у відповідь на агресивні дії РФ в Азовському морі [4]. Після початку повномасштабного вторгнення РФ в 2022 році, Президент України видав указ «Про введення воєнного стану в Україні», який того ж дня був затверджений Верховною Радою України [5]. Це стало наймасштабнішим та найтривалішим застосуванням воєнного стану в історії України, який і триває і досі. З лютого 2022 року українське законодавство про воєнний стан постійно доповнюється та вдосконалюється.

Гене́за надзвичайного стану в Україні, як і воєнного стану, відображає еволюцію правової системи держави та її реагування на внутрішні та зовнішні виклики невійськового характеру. Після проголошення незалежності у 1992 році Україна прийняла Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», який фактично дублював закон СРСР «Про надзвичайний стан» 1990 року.

Стаття 64 Конституції України, так само як і для воєнного стану, заклала конституційні основи для введення надзвичайного стану, дозволивши обмежувати окремі права і свободи громадян. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» був прийнятий у березні березня 2000 року [6] став фактично першим повноцінним, комплексним законом, що детально врегулював всі аспекти надзвичайного

стану. Кодекс цивільного захисту України 2012 року став ще основним документом, що регулює систему цивільного захисту в Україні, включаючи запобігання надзвичайним ситуаціям, реагування на них та ліквідацію їх наслідків. Він визначив різні класифікації надзвичайних ситуацій (державного, регіонального, місцевого, об'єктового рівня) та режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.

Пандемія COVID-19 стала першим масштабним застосуванням певних елементів надзвичайного стану, хоча й без офіційного його запровадження на всій території України (було введено режим надзвичайної ситуації у певних регіонах, а згодом на всій території, але це не тотожно «надзвичайному стану» згідно із Законом 2000 року [6]). Втім, цей період призвів до значних обмежень прав і свобод громадян (карантинні заходи, локдауни, обмеження пересування тощо), що підкреслило важливість чіткого законодавчого регулювання та необхідність адаптації законодавства до нових видів загроз, в тому числі і біологічних [7]. Після введення воєнного стану в 2022 році, питання надзвичайного стану відійшли на другий план, оскільки воєнний стан є більш жорстким і всеохоплюючим режимом, який поглинає багато аспектів надзвичайного стану. Проте, норми Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» залишаються чинними і можуть бути застосовані після припинення або скасування воєнного стану, або у випадках, що не пов'язані зі збройною агресією. При цьому потрібно звернути увагу, що 23.02.2022 Указом Президента України було введено надзвичайний стан в окремих регіонах України, який до сьогоднішнього залишається є чинним [8].

Зона надзвичайної екологічної ситуації в Україні. До 1991 року в СРСР, і відповідно в УРСР, не існувало окремого поняття «зона надзвичайної екологічної ситуації» як особливого правового режиму. Реагування на екологічні катастрофи (наприклад, скиди промислових відходів, забруднення річок) відбувалося через відомчі акти, які не формували цілісної правової бази.

Чорнобильська катастрофа 1986 року стала каталізатором для осмислення необхідності нового підходу. Саме Чорнобильська катастрофа вперше змусила говорити про «зони забруднення» та «зони відчуження», хоча їхній правовий статус тоді визначався підзаконними актами. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» 1991 року вперше юридично визначив зони радіоактивного забруднення (зона відчуження, зона безумовного (обов'язкового) відселення, зона гарантованого добровільного відселення, зона посиленого радіоекологічного контролю). Конституція України 1996 року заклала фундаментальні принципи екологічної безпеки (статті 16, 50, а також стаття 92, що передбачає про виключне регулювання правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації окремим законом. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» прийнятий в липні 2000 року [9] був проривний момент у генезі цього правового режиму. Практичним застосуванням зазначеного Закону є ряд Указів Президента України «Про оголошення окремих територій України зоною надзвичайної екологічної ситуації» від 2001 року. Водночас, Кодекс цивільного захисту України 2012 року не замінює Закон 2000 року, він створює єдину систему управління ризиками.

Наразі, після повномасштабного вторгнення рф у 2022 році, Україна стикається з масштабними екологічними наслідками військових дій. Хоча формально зони надзвичайної екологічної ситуації, відповідно до Закону 2000 року [9], станом на сьогодні в Україні не оголошувалися через ці події, їхні наслідки є катастрофічними. Ймовірно, після війни виникне потреба в перегляді та адаптації законодавства про цей режим, щоб ефективно реагувати на довгострокові екологічні наслідки бойових дій.

Статус тимчасово окупованих територій в Україні є унікальним і безпрецедентним для сучасної історії країни, що призвело до формування особливого правового режиму. Цей режим є відповіддю на збройну агресію рф та спроби анексії українських територій. Прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» в квітні 2014 року [10] стало основоположним актом, який визначив правовий статус тимчасово окупованої території. Правовий режим тимчасово окупованої території досить детально досліджує в своїй монографії М. Афанасьєва. За результатами дослідження вона прийшла до висновку, що аналіз ситуації в АР Крим та м. Севастополь в категоріях міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини свідчить про дефекти легітимності окупаційної влади рф. При цьому проведення виборів в органи публічної влади рф на території окупованого Криму – це пряме порушення норм міжнародного права в частині правового режиму окупованих територій і політичних прав громадян України [11].

Висновки. За результатами дослідження умовно генезу особливих правових режимів на українських землях у XIX–XXI століттях можна поділити на декілька етапів. I. Період російської та Австро-Угорської імперії (XIX століття – початок XX). II. Період Української революції (1917–1921). III. Радянський період (1922–1991). IV. Період незалежної України (з 1991 року по теперішній час).

У імперські та радянські періоди (ХІХ століття та 1922-1991 роки) ці режими були переважно інструментами абсолютної, неконтрольованої влади. Їхня мета полягала у придушенні будь-якого опору, підтримці тоталітарного режиму, проведенні масових репресій та мобілізації ресурсів без огляду на права та гідність особи. Правова регламентація була мінімальною або взагалі відсутньою, що відкривало шлях до свавілля, позасудових розправ та фактично перманентного «надзвичайного» стану для суспільства. Приклади Голодомору чи сталінських репресій, що реалізовувалися де-факто в умовах особливого правового поля, є тому яскравим свідченням.

У незалежній Україні після 1991 року відбувся принциповий відхід від цієї парадигми. Особливі правові режими стали легітимними, законодавчо врегульованими інструментами захисту державності, суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Їхнє застосування чітко обмежене у часі та просторі, підлягає парламентському контролю та спрямоване на мінімізацію втручання в права людини, наскільки це можливо в екстремальних умовах. Сучасні особливі правові режими (воєнний стан, надзвичайний стан, зона надзвичайної екологічної ситуації) стали законними механізмами для захисту суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та безпеки громадян. Ця еволюція свідчить про рух України до демократичних стандартів, де навіть у кризових ситуаціях необхідно зберегти верховенство права та захист основоположних прав людини.

Режим тимчасово окупованих територій в Україні, на нашу думку, який виник в 2014 році є специфічним (унікальним) правовим режимом, а не особливим правовим режимом, як це визначено в Законі від 2014 року, що виник тимчасово, як пряма відповідь на збройну агресію та окупацію частини суверенної української території. Він не є класичним особливим правовим режимом, які визначені в Конституції України, хоча має з ними спільні риси в частині обмежень прав та свобод громадян та посиленої ролі держави.

Список використаних джерел

1. Усенко І. Б., Кірсенко М. В. Конституції Австрійської імперії та Австро-Угорської монархії. Енциклопедія історії України: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка. Т. 4. 2007. 528 с.
2. Щербатюк В. М. Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 рр.: висвітлення у документах та матеріалах збірників радянської доби URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6bc01288-fb8d-419f-880e-2d88868b8e5f/content> (дата звернення: 25.03.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 26.11.2018 №2630-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19#n5> (дата звернення: 25.03.2026).
5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 №2102-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
6. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 №1550-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
7. Степаненко В. П. Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки. Київ: ТОВ НБП «Інтерсервіс». 2021. 406 с.
8. Указ Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України: Закон України від 23.02.2024 №2101-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text> (дата звернення: 27.03.2026).
9. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 №1908-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
10. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 №1207-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
11. Афанасьєва М.В., Терлецький Д.С., Марусяк О.В. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 356 с.

References

1. Usenko, I. B. & Kirsenko, M. V. (2007). *Konstytutsii Avstriiskoi imperii ta Avstro-Uhorskoï monarkhii* [Constitutions of the Austrian Empire and the Austro-Hungarian Monarchy]. Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, T. 4 [in Ukrainian].
2. Shcherbatiuk, V. M. *Selianskyi povstanskyi rukh v Ukraini 1917–1921 rr.: vysvitlennia u dokumentakh ta materialakh zbirnykiv radianskoi doby* [Peasant uprising movement in Ukraine 1917–1921: coverage in documents and materials of collections of the Soviet era]. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6bc01288-fb8d-419f-880e-2d88868b8e5f/content> [in Ukrainian].
3. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu* [For the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 №389-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
4. *Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»* [On approval of the Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine»]: Zakon Ukrainy vid 26.11.2018 №2630-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19#n5> [in Ukrainian].
5. *Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»* [On approval of the Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine»]: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 №2102-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].
6. *Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu* [On the legal regime of the state of emergency]: Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 №1550-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> [in Ukrainian].
7. Stepanenko, V. P. (2021). *Pandemiia COVID-19 v Ukraini: sotsialni naslidky* [COVID-19 pandemic in Ukraine: social consequences]. Kyiv: TOV NVP «Interservis» [in Ukrainian].
8. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia nadzvychainoho stanu v okremykh rehionakh Ukrainy»* [Decree of the President of Ukraine «On the introduction of a state of emergency in certain regions of Ukraine»]: Zakon Ukrainy vid 23.02.2024 №2101-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text> [in Ukrainian].
9. *About the ecological emergency zone* [Pro zonu nadzvychainoi ekolohichnoi sytuatsii]: Zakon Ukrainy vid 13.07.2000 №1908-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> [in Ukrainian].
10. *Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy* [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 №1207-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukrainian].
11. Afanasieva, M. V., Terletskyi, D. S. & Marusiak, O. V. (2022). *Prava liudyny v osoblyvykh pravovykh rezhymakh: dosvid Ukrainy: monohrafiia* [Human rights in special legal regimes: the experience of Ukraine: monograph]. Odesa: Helvetyka. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 12.05.2026

Стаття прийнята до друку 14.06.2026

Опубліковано 31.08.2026